

**Теоретико-
методологічні засади
освітянського
краєзнавства**

Заснування Чернігівського колегіуму в контексті церковно-політичного становища та культурно-освітньої діяльності чернігівських ієрархів кінця XVII – початку XVIII ст.

Висвітлюються причини та передумови заснування Чернігівського колегіуму на рубежі XVII–XVIII ст., виходячи з церковно-політичного становища чернігівських архієпископів, які виступили ініціаторами його створення. Розглядаються обставини заснування Чернігівського колегіуму, зокрема, наголошується на державній підтримці гетьмана Івана Мазепи та сприятливій обстановці у Москві у зв'язку з призначенням освіченого українця Стефана Яворського місцеблюстителем патріаршого престолу.

Ключові слова: Чернігівський колегіум, чернігівські архієпископи Лазар Баранович, Іоанн Максимович, гетьман Іван Мазепа, Борисоглібський кафедральний монастир.

У роки незалежності України відбулося значне поживлення в дослідженні питань заснування та діяльності навчальних закладів вищого рівня в Лівобережній Україні XVIII ст., а саме Чернігівського, Харківського, Переяславського колегіумів. З'явилися не лише окремі розвідки, статті, але і монографії з історії Чернігівського колегіуму (О. Травкіна) [1], Харківського колегіуму (Л. Посохова) [2], Переяславський колегіум вивчали В. Дем'янчук, В. Лоха, Т. Багрій [3]. У 2012 р. вийшла монографія Л. Посохової «На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст.» [4], в якій узагальнені результати досліджень з історії Чернігівського, Харківського та Переяславського колегіумів. У дослідженнях з історії навчальних закладів підкреслювалися спільні риси у їх заснуванні (вони були засновані випускниками Києво-Могилянської академії), вказувалося на однакові в основному навчальні програми, які були запозичені у єзуїтських колегіумах та пристосовані до потреб православної спільноти, схожість в управлінні, методах виховання тощо.

У той же час треба зазначити, що історія виникнення Чернігівського колегіуму істотно відрізняється від обставин заснування Харківського та Переяславського колегіумів. На відміну від Харківського та Переяславського ко-

легіумів, котрі були засновані відповідно до «Духовного регламенту» 1721 р., згідно з яким зобов'язувалося при єпископських кафедрах створювати школи для навчання дітей духовенства, Чернігівський колегіум був заснований на початку XVIII ст. з власної ініціативи чернігівських архієпископів, так би мовити «без вказівки згори». Чернігівський колегіум був створений у період, коли в Гетьманщині ще збереглася більшою мірою автономія, в тому числі і в церковній сфері, коли чернігівські архієпископи могли самостійно вирішувати питання про відкриття, наприклад, друкарні, зокрема, приймати рішення про заснування колегіуму. З огляду на ці обставини, історія виникнення Чернігівського колегіуму віддзеркалює ще відносну незалежність та свободу українських ієрархів у прийнятті важливих рішень. Хоча, як це буде показано нижче, у вирішенні питання заснування навчального закладу вищого рівня, вони не могли обійтися без підтримки державної влади в особі гетьмана та повинні були зважати на церковну політику в Москві. В той же час історія виникнення Чернігівського колегіуму засвідчила, що створення закладу вищого рівня на той час було важливою, неординарною подією, з огляду на те, що це неабияк мало підвищити авторитет чернігівських архієпископів.

Історія заснування Чернігівського колегіуму є цікавою у контексті церковно-політичного становища чернігівських ієрархів кінця XVII – початку XVIII ст., оскільки вони виступили самостійними ініціаторами його створення. Тут напрошуються паралелі з митрополитом Петром Могилою, який також з власної ініціативи заснував Києво-Могилянську колегію. Чернігівський архієпископ Лазар Баранович, будучи протектором київської колегії як місцеблюститель Київської митрополії, прагнув в Чернігові, де була його резиденція, заснувати заклад вищого рівня, оскільки під час Руїни Києво-Могилянська колегія занепадала. Очевидно, чернігівський архієпископ Лазар Баранович, наслідуючи Петра Могили, планував в Чернігові відкрити заклад на кшталт київської колегії. З першої історичної згадки про заснування Чернігівського колегіуму, яка міститься у передмові до книги «Зерцало от писанія Божественнаго», виданої 1705 р. в Чернігові, дізнаємося, що через занепад та запускання шкіл Києво-Могилянських Лазар Баранович вирішив «потщася воздвигнути оученіе» [5, арк.11 зв., НН], а саме у Чернігові при архієрейському домі, тобто у кафедральному Борисоглібському монастирі.

Тут слід зупинитися на церковно-політичному становищі чернігівських ієрархів, їх ролі та місці в церковному і політичному житті Гетьманщини у кін. XVII ст. на поч. XVIII ст. Піднесенню та розквіту Чернігова у цей період сприяла діяльність відомого церковного і культурного діяча, впливового політика, чернігівського і новгород-сіверського архієпископа Лазаря Барановича (1616–1693 рр.), який і виступив ініціатором заснування Чернігівського колегіуму. Випускник Києво-Могилянської колегії, а потому її викладач та ректор, Лазар Баранович уже незабаром після висвячення у 1657 р. на чернігівського і новгород-сіверського єпископа, був призначений місцеблюстителем київської митрополії в Лівобережній Україні. На цій посаді він перебував майже 20 років з перервами (1657 р., 1659–1661 рр., 1670–1685 рр.). Резиденцією Лазаря Барановича спочатку був Спасо-Преображенський монастир у м. Новгород-Сіверському, а згодом Борисоглібський мо-

настир у Чернігові. Отримавши у 1667 р. сан архієпископа, перевівши 1672 р. із Новгород-Сіверського в Чернігів кафедру, друкарню, школу, Лазар Баранович намагається вивіщити Чернігів, перетворити його на впливовий духовний осередок Лівобережжя. Він прагнув підняти його до рівня Києва, а той перевищити.

Лазар Баранович активно займався духовним відродженням краю: відновленням церков та монастирів, заснуванням шкіл, поширенням проповідництва, розвитком хорового мистецтва. Навколо знаменитого владики гуртувалися талановиті літератори та митці того часу: Йоаникій Галятовський, Антоній Радивіловський, Дмитро Туптало (Ростовський), Тимофій Богданович, Лаврентій Крщонович, Іван Величковський, Іван Орновський. Через занепад Києво-Могилянської колегії Лазар Баранович як місцеблюститель митрополичої кафедри, резиденція якого знаходилася в Чернігові, вирішив в цьому місті заснувати заклад вищого рівня. Проте, як зазначалося в «Зерцалі», за короткий час Київський колегіум розквітнув, а в Чернігові школи «малыхъ ради именій, пространства и скудности невозмогаща разширенны и оутвержденны быти» [5, арк.11 зв., НН]. Можливо, то були школи, які склалися лише з нижчих граматичних класів, які Лазар Баранович перевів з м. Новгород-Сіверського. Переїхавши до Чернігова, Лазар Баранович був змушений заново облаштувати архієрейську кафедру. Архієпископ доклав чимало зусиль та коштів, аби відбудувати кафедральний Борисоглібський монастир.

Ще однією причиною, яка унеможливила в цей час створення колегіуму, могла бути і та, що московські патріархи, під зверхність яких перейшов чернігівський архієпископ Лазар Баранович 1688 року, були противниками освіти європейського типу, яка ґрунтувалася на латинській мові, звинувачували українське духовенство у ересі, католицьких симпатіях. Баранович змушений був виправдовуватися перед московським патріархом про його ставлення до Флорентійського собору, про час перетворення (пресуществлення) святих дарів, бо той звинувачував українських

ієреїв, що вони у цих питаннях стоять на позиціях католицької церкви. Патріарх Йоаким погрожував Лазарю Барановичу навіть церковним судом. Московські патріархи забороняли українські книги, в тому числі й книги самого Лазаря Барановича, знаходячи в них «латинську ересь».

Лазар Баранович розумів, що консервативні патріархи не підтримають його ідею створення в Чернігові колегіуму – закладу європейського типу. Очевидно, Лазар Баранович не міг розраховувати на підтримку і з боку гетьмана Івана Самойловича, бо той утискав його і забороняв йому писати царям. Гетьман Іван Самойлович покровительствував своєму ставленику київському митрополиту Гедеону Четвертинському – супернику чернігівського архієпископа. Самойлович клопотався перед царями Петром та Іоанном про підтвердження прав саме для київської колегії, яка здавна була під протекцією київських митрополитів [6, с. 193]. Про привілеї Києво-Могилянській колегії клопотався і гетьман Іван Мазепа, який покровительствував навчальному закладу. Тобто, основна увага в цей період і з боку церковної, і з боку світської влади приділялася зміцненню стану Києво-Могилянській колегії. І вона була відроджена та утверджена у своїх правах. А створення на той час у Чернігові ще одного колегіуму, який міг стати конкурентом Києво-Могилянській колегії, підвищити авторитет чернігівського архієпископа Лазаря Барановича на противагу київському митрополиту було, очевидно, не на часі.

З вищеназаних причин Лазарю Барановичу, певно, не вдалося створити у Чернігові ще один навчальний заклад вищого рівня з повним комплектом класів та відповідним обсягом предметів.

У передмові до «Зерцала» зазначалося, що наступник Лазаря Барановича, архієпископ Феодосій Углицький (1692–1696 рр.) через «краткістю времени возбраней» [5, арк.11 зв., НН] (він був на кафедрі лише три роки) теж не зміг розширити ці школи. Наміри Лазаря Барановича втілював у життя чернігівський архієпископ Іоанн Максимович (1697–1712 рр.), випускник Києво-Могилянської колегії, який продовжив курс Лазаря Барановича на виви-

щення Чернігова та чернігівської архієпископії, в якійсь мірі і на противагу київській митрополії. Заснування колегіуму в Чернігові мало б підвищити авторитет чернігівських архієпископів. Разом з тим виникнення колегіуму було б неможливе без державної підтримки. Найстаріший навчальний заклад у Лівобережній Україні відкривається 1700 р. за сприяння та фінансування гетьмана Івана Мазепи. Гетьман дав дозвіл на відкриття Чернігівського колегіуму [5, арк.8, НН]. Маючи намір реорганізувати школи Лазаря Барановича в колегіум, Іоанн Максимович у 1700 р. за сприяння та фінансування гетьмана Івана Мазепи розпочав у Борисоглібському кафедральному монастирі будівництво цілого комплексу приміщень, що складався з монастирської трапезної, дзвіниці та корпусу шкільних приміщень. На дзвіниці була влаштована закладна дошка, яка збереглася до нашого часу, з гербом Івана Мазепи, монограмою та записом про пожертвування гетьмана: «Сей храм созданъ Божіимъ Благословеніемъ прещедримъ даяніемъ и іждивеніемъ отъ ясне Вельможнаго Пана Іоанна Мазепы славнаго войскъ Російскихъ Гетмана надтисяща всемъ сотомъ року здатъ начася, а в второмъ поспешествомъ Божимъ скончася». Дзвіниця мала церкву, названу на честь патронального святого Івана Мазепи Іоана Предтечі, (а не Іоанна Богослова), як вважали краєзнавці XIX ст. Дослідники XIX ст. М. Марков, [7, с.17], М. Маркевич [8, с.95] стверджували, що у дзвіниці знаходилися класи колегіуму та колегіумська церква.

Як бачимо, у справі заснування Чернігівського колегіуму важливе значення мало не лише бажання та зусилля чернігівських архієпископів, які виступили ініціаторами його відкриття, але і підтримка як фінансова, так і юридична з боку державної влади, гетьмана Івана Мазепи. Що стосується підтримки справи організації колегіуму з боку церковної влади, то як відомо, чернігівські архієпископи знаходилися під зверхністю московських патріархів, і в ставленій грамоті 10 січня 1697 р. патріарха Адріана Іоанн Максимович отримав формальне благословення: «Таже да имать... и о школахъ промышление, яко да учатся боже-

ственных письмен чтению и свободных наук во вразумительное ведрство мнози подщанием его. А еже ныне тамо обретається во граде Чернигове, в монастыре Ильинском типография, и в ней да печатаются церковныя книги по чину, преданию же и мудрствованию Восточныя Церкви, за его архиепископским благословением и досмотром» [9, с. 67–68.]. Але треба зазначити, що Адріан був консервативним патріархом, який не підтримував реформаторської діяльності Петра I. Той йому докоряв, що він не турбується про створення в Росії навчальних закладів, зокрема, європейського типу, і батьки віддають своїх дітей на навчання до іноземців. За часів Адріана Московська академія переживала не найкращі часи, знаходилася в занедбаному стані. Тож, благословення патріарха стосовно навчання «свободных наук» (система семи вільних наук склалася в середньовічній Європі і включала тривіум: граматику, риторичку, діалектику та квадріум: геометрію, арифметику, астрономію, музику) носило формальний характер і може розглядатися як данина часу, як поступка реформаторським прагненням царя. Проте, 16 жовтня 1700 р. патріарх Адріан помер. Перед цим, а саме 7 квітня 1700 р. за наказом Петра I патріарх Адріан висвятив відомого освіченого українця Стефана Яворського митрополитом Рязанським. Він став протектором Московської академії. 7 червня 1701 р. виходить наказ царя «завесь в Академии учения латинския». 16 грудня 1701 р. Стефан Яворський був призначений місцєблюстителем патріаршого престолу і як протектор академії, реформував її за зразком Києво-Могилянської, забезпечив московську академію викладацькими кадрами з Києва.

Іоанн Максимович, як досвідчений ієрарх, чутливо реагуючи на зміни, які відбувалися в Москві, зрозумів, що це був сприятливий момент для відкриття і в Чернігові колегіуму. Заснування в Чернігові навчального закладу вищого рівня зміцнило б авторитет чернігівських архієпископів, з огляду й на те, що київські митрополити були незадоволені високим статусом чернігівських архієпископів, добивалися позбавлення їх архієпископства, зокрема, свого часу київський митрополит

Гедеон Четвертинський, прагнучи залишити їх в ранзі єпископів та підпорядкувати безпосередньо київському митрополиту, а не московському патріарху. Київський митрополит Варлаам Ясинський 1692 р. забрав у чернігівського архієпископа три протопопії: глухівську, борзенську, конотопську, передані Лазарю Барановичу 1658 р. київським митрополитом Діонісієм Балабаном [10, с. 336–337].

Про те, що призначення Стефана Яворського місцєблюстителем патріаршого престолу, реорганізація Московської слов'яно-греко-латинської академії та забезпечення її вчителями з Києво-Могилянської академії стали сигналом на початку XVIII ст. для створення навчальних закладів європейського типу в інших регіонах свідчить той факт, що такі «школи», як їх називали, окрім Чернігова, були засновані українцями також в Ростові (1702 р., засновник Дмитрій Ростовський), в Тобольську (1703 р., засновник Філофей Лещинський), Смоленську (1714 р., засновник Дорофей Кроткевич – випускник Києво-Могилянської академії), лише у великому Новгороді була заснована греко-слов'янська школа росіянином митрополитом Іовом. Ці перші школи в Росії, на відміну від Чернігівського колегіуму, проіснували спочатку недовго. Дослідники XIX ст. М. Докучаєв та В. Литинський, які вивчали історію Чернігівського колегіуму, датою його заснування вважали 1700 р. [11]. Про започаткування Чернігівського колегіуму саме в цьому році свідчив чернігівський архієпископ Іродіон Жураковський у своєму донесенні до Синоду 1727 р.: «Школи в Чернигове при монастыре кафедральном обретаются с начала 1700 г.» [12, с. 215]. Його наступник Іларіон Рогалевський у звіті наданому відповідно до указу Синоду 1737 р. також стверджував, що школи були засновані Іоанном Максимовичем 1700 р. [13, с. 281]. Процес становлення Чернігівського колегіуму як навчального закладу розтягнувся на декілька років. Починаючи з 1700 р. відбувалося поступове розширення класів: до 1705 р. упродовж чотирьох років у Чернігівському колегіумі було відкрито чотири класи: три граматичні

та, ймовірно, наступний за ними клас поетики, тобто кожного року з переходом учнів до вищого курсу відкривався новий клас.

У збірнику «Зерцало от писанія Божественнаго», який був піднесений у 1705 р. гетьману Івану Мазепі як патрону Чернігівського колегіуму, повідомлялося, що за допомогою, ймовірно всього, самого Івана Мазепи були побудовані приміщення колегіуму: «...оучилиць каменных шесть за скудость мейсца, под единым покровом» [5, арк.11 зв., НН.]. Це дало можливість відкрити ще один клас риторики: «Живы будем в настоящий год (тобто в 1705 р. – О. Т.) риторическому оучению начало положенно буде» [5, арк.11 зв., НН.].

Побудувавши за допомогою гетьмана приміщення, Іоанн Максимович забезпечив розширення класів, що стало однією з головних умов набуття закладом статусу колегіуму, запроваджуючи викладання наступних класів – поетики та риторики. Архієрей підібрав та забезпечив колегіум викладацькими кадрами. Чернігівські ієрархи забезпечили матеріальне утримання колегіуму, який розташовувався при кафедральному Борисоглібському монастирі, за рахунок архієрейської казни та громадських пожертвувань. Навчальний заклад цього періоду називався на честь свого засновника («Collegium Archiepiscopo Maximowitano Chernihowia») «Колегіумом Архієпископським Максимовичівським Чернігівським» [14, с. 289].

Заснувавши Чернігівський колегіум, архієпископ Іоанн Максимович, залучаючи викладачів колегіуму, розгорнув бурхливу літературну і видавничу діяльність. Ними була створена ціла низка прозових, віршованих творів, здійснені переклади праць європейських богословів та письменників. У 1705 р. у співавторстві архієпископа Максимовича і префекта Стаховського та інших викладачів вийшло три книги від імені Чернігівського колегіуму. Це збірник «Зерцало от писанія Божественнаго», особливий примірник якого був піднесений гетьману Івану Мазепі, інше видання з такою ж назвою було присвячене генеральному судді Василю Кочубею. Цього ж 1705 р. виходить віршований перероблений переклад «Алфавіт собраный рифмами сло-

женный», присвячений царевичу Олексію Петровичу. У 1707 р. побачив світ твір «Богородице Дево», писаний силабічними віршами, у 1709 р. – «Молитва Отче наш на «седем богомыслей расположенная» та віршований – «Осм блаженств евангельских», 1710 р. – «Синаксар» про перемогу під Полтавою, перекладні: (Іоан Златоуст) «Псалом пятидесятый» (1707 р.), «Феатрон или позор нравоучительный» (1708 р.), переклад книги римського каноніка Амвросія Мерліана «Theatrum politicum» (1655 р.), «Царській путь креста Господня» (1709 р.), переклад католицького богослова Бенедикта Хефтена «Regia Via crucis» (1635 р.), «Богомисліє» (1710, 1711 pp.), переклад книги протестантського богослова Йогана Герхарда «Meditationes sacra» (1627 р.), («Богомисліє» заборонено 1720 р.), «Ліотропіон» (1714 р.), переклад єзуїтського письменника Єремії Дрекслея «Heliotropium» (1627 р.). Всі твори вийшли в друкарні чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря, окрім видання «Псалом пятидесятый» (друкарня Києво-Печерської лаври).

Отже, вже в перші роки свого існування Чернігівський колегіум завдяки зусиллям його засновника Іоанна Максимовича, першого префекта Антонія Стаховського, інших викладачів перетворився у значний центр просвіти та культури в Лівобережній Україні. Іоанн Максимович разом з викладачами колегіуму активно видавав численні праці, які за традиціями того часу присвячувалися гетьману Івану Мазепі, царю Петру I, його сину Олексію Петровичу, гетьману Івану Скоропадському, Стефану Яворському. Чернігівський архієпископ ніколи не пропускав нагоди приурочити до тієї чи іншої події випуск книги та піднести можновладцям, добиваючись їх прихильності, пропагуючи створений ним колегіум, літературну творчість. Це були збірники, які містили як прозові, так і віршовані твори, як оригінальні, так і авторизовані переклади. Вперше Іоанн Максимович наважується не лише перекласти, але й видати твори єзуїтів та протестантів, правда не вказуючи ім'я авторів. Думається, що бурхлива видавнича діяльність чернігівського архієпископа, насамперед, була обумовлена двома факторами:

по-перше – залученням до літературної творчості викладачів колегіуму, по-друге тим, що Максимович мав друкарню в чернігівському Троїцько-Іллінському монастирі і міг, на власний розсуд, без попередніх узгоджень та цензури друкувати в ній книжки. Остання обставина була чи найважливіша. Загальновідомо, що друкарня Києво-Печерської лаври зазнавала чималих утисків та цензури з боку московських патріархів. Максимович здійснював свою видавничу діяльність в період, коли місцеблюстителем патріаршого престолу був Стефан Яворський, і перешкод у друкуванні книг не було. Твори, написані у стінах колегіуму, переклади праць європейських письменників, богословів, здійснені Іоанном Максимовичем, викладачами колегіуму залишили помітний слід в літературі XVIII ст., вони зайняли поважне місце серед творів моралістичної, богословської літератури. Про їх значення говорить той факт, що вони були актуальними і у XIX ст. Про це свідчать перевидання «Іліотропіона», «Царского пути креста Господня» в цьому столітті і в наш час. Слід висловити думку, що ці переклади були здійснені, скоріш за все, на вимогу петровського часу, на потребу, перш за все, російського загалу, бо українські інтелектуали, не мали в них особливої потреби, так як, правило, володіли латиною, з якої вони були перекладені. Перекладаючи та переробляючи твори іноземних авторів, і випустивши їх у світ, Максимович не зазначав авторів цих праць, до речі як і інших своїх співпрацівників і, таким чином, авторство, в більшості із них, приписували чернігівському архієпископу. Проте, що така практика траплялася у XVIII ст. свідчить відомий церковний діяч, письменник, перекладач петровського часу, вихованець Києво-Могилянської академії Гаврило Бужинський: «Преведехом же сию книгу, яко же от самого автора сложена есть, ничтоже применше, ничтоже приложивши или убавивши, да не таковая творяще, явимся чуждые труды (яко же мнози творять) себе присвояти и чуждою славою (что есть грех против осмыя и десятыя заповеди божия) себе прославляти и величати» [15, с. 330]. Все ж зазначимо, що якби Іоанн Максимович зазначав імена авто-

рів – єзуїтів, протестантів – твори, найімовіріше, були б заборонені. На той час це був сміливий крок – перекласти та друкувати теологічні твори представників інших конфесій. Так, про те, що автором твору Йогана Гергарда «Богомысліє» був протестант, довідалися випадково, від самих протестантів, які «радовалися тому, что их книге отдали честь русским переводом», «сенаторы раззинули рот», дізнавшись про переклад книги Гергарда та присвяти її Стефану Яворському [16, с. 211–213.]. Довідавшись, що автором книги, перекладеної Максимовичем та викладачами колегіуму, був протестант, Сенат 1720 р. заборонив її, розпочалося гоніння на чернігівську друкарню (сюди долучилося звинувачення про друкування книг на замовлення старообрядців), що привело фактично до припинення її функціонування до 1743 р.

Розглядаючи питання заснування Чернігівського колегіуму, необхідно підкреслити великий вплив на його виникнення головного освітнього центру України – Києво-Могилянської академії. Загальновідома провідна роль академії у поширенні освіти та заснуванні її випускниками шкіл, колегіумів, починаючи ще з XVII ст. Першою «училищною колонією» академії у XVIII ст. став Чернігівський колегіум. Його заснували вихованці академії на кшталт київської *alma mater*. Виникнення на зламі XVII–XVIII ст. ще одного навчального закладу вищого рівня свідчило про якісно новий етап у розвитку освіти в Гетьманщині – створення навчальних установ в окремих регіональних осередках за зразком головного академічного центру. Можна говорити про початок формування загальнонаціональної системи освіти.

Надалі у зв'язку з поступовою ліквідацією автономії Гетьманщини, створенням Синоду, який контролював всі сторони релігійного життя, в тому числі і розвиток освіти, прерогатива заснування навчальних закладів переходить до цього централізованого органу. Синод, згідно з «Духовним регламентом», яким він керувався у своїй діяльності, видав низку указів про створення при єпископських кафедрах архієрейських шкіл. Треба зазначити, що організаційна структура, навчальні

програми цих шкіл, які були викладені у «Духовному регламенті» Феофаном Прокоповичем, ґрунтувалися на узагальненому досвіді, як європейських навчальних закладів, так і Києво-Могилянської академії. Можна припустити, що досвід засновників Чернігівського колегіуму також міг бути використаним Феофаном Прокоповичем для вироблення програм цих шкіл в Росії. Вони були взоровані на зразок Києво-Могилянської академії, Чернігівського колегіуму: основна увага у них також приділялася вивченню латинської мови, гуманітарним наукам. Засновниками та викладачами у них, як правило, були українці. Як уже зазначалося ці перші школи в Ростові, Смоленську, Тобольську, на відміну від Чернігівського колегіуму, проіснували недовго. З прийняттям «Духовного регламенту» почався більш інтенсивний про-

цес створення єпископських шкіл українцями в Росії. Проте він відбувався зі значними труднощами, особливо, після смерті Петра I. Найбільшого розвитку досяг Харківський колегіум, заснований у цей період у Слобідській Україні. Лише починаючи з 30-х років XVIII ст. створення та діяльність духовних семінарій (як стали називатися ці школи) в Росії набули системного та стабільного характеру, багато в чому завдячуючи невтомній діяльності українців. Ця мережа навчальних закладів, заснованих переважно українцями, відіграла велику роль у розповсюдженні освіти та культури в Росії. Діяльність Чернігівського колегіуму, заснованого на початку XVIII ст. в Лівобережній Україні і успішне його функціонування упродовж століття, могли слугувати взірцем та прикладом для наслідування.

Джерела та література

1. Чернігівський колегіум /Нац. архіт.-іст. заповідник «Чернігів стародавній»; [авт. кол.: Ольга Травкіна (кер.) та ін. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. – 237 с.
2. Посохова Л. Харківський колегіум (XVIII – перша половина XIX ст.). /Л. Посохова – Х.: Бізнес Інформ, 1999. – 168 с.
3. Дем'янчук В. З історії Переяславського колегіуму /В. Дем'янчук //Сковорода Григорій. Дослідження, розвідки, матеріали : зб. наук. пр. – К.: Наук. думка 1992. – С. 364–376; Лоха В. А. Духовенство, церкви та колегіум міста Переяслава середини XVII–XIX ст. /В. А. Лоха – К.: Міленіум, 2006. – 114 с.; Багрій Т. В. Розвиток освіти і педагогічної думки на Переяславщині (початок XVIII – перша чверть XX століття) : автореф. дис. канд. пед. наук. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – 20 с.
4. Посохова Л. Ю. На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. /Л. Ю. Посохова – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 400 с.
5. Зерцало от писанія Божественнаго. – Чернігів: Друк. Троїц. – Іллін. Монастиря. 1705. – 71 арк.
6. Харлампович К. В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь /К. В. Харлампович. – Казань: Изд. Книж. Магазина М. Г. Голубева, 1914. – Т. 1. – 878 с.
7. Марков М. О достопамятностях Чернигова /М. Марков – М.: Универ. тип., 1847. – 27 с.
8. Маркевич Н. А. Историческое и статистическое описание Чернигова /Н. А. Маркевич //Черниговские губернские ведомости. (Ч. неофиц.). – 1852. – № 10. – С. 95.
9. Юрьевский А. К жизнеописанию Святителя Иоанна Максимовича / А. Юрьевский //Труды Киевской духовной академии. – 1916. – № 5–6. – С. 62–94.
10. Архив Юго-Западной России. Акты, относящиеся к делу о подчинении киевского митрополита московскому патриарху (1620–1694 гг.). – К.: в губерн. тип. 1873. – Ч. I. – Т. 5. – 488 с.
11. Докучаев Н. Первые годы существования Черниговской семинарии (1700–1712 гг.) /Н. Докучаев // Прибавление к Черниг. епарх. изв.: Ч. неофиц. – 1870, № 15. – С. 281; Литинский В. Картинки из прошлого Черниговской духовной семинарии / В. Литинский // Прибавление к Черниг. епарх. изв.: Ч. неофиц. – 1896, № 6. – С. 215.
12. Литинский В. Картинки из прошлого Черниговской духовной семинарии /В. Литинский //Прибавление к Черниг. епарх. изв.: Ч. неофиц. – 1896, № 6. – С. 215.
13. Докучаев Н. Первые годы существования Черниговской семинарии (1700—1712 гг.) /Н. До-

кучаев // Прибавление к Черниг. епарх изв.: Ч. неофиц. – 1870, № 15. – С. 281.

14. Докучаев Н. Первые годы существования Черниговской семинарии (1700–1712 гг.) /Н. Докучаев /Прибавление к Черниг. епарх изв.: Ч. неофиц. – 1870, № 16. – С. 289.

15. Пекарский П. Наука и литература в России при Петре Великом /П. Пекарский – Спб.: Тип. т-ва «Общественная польза», 1862. – Т. 1. – 577 с.

16. Гумилевский Ф. Обзор русской духовной литературы /Ф. Гумилевский – 3 е изд. – Спб.: Изд.: Книгипродавца И. Л. Тузова, 1884. – Кн. I. – 273 с.

Ольга Травкина

Основание Черниговского коллегіума в контексте церковно-политического положения и культурно-образовательной деятельности черниговских иерархов конца XVII – начала XVIII вв.

Освещаются причины и предпосылки основания Черниговского коллегіума на рубеже XVII–XVIII вв., исходя из церковно-политического положения черниговских архиепископов, которые выступили инициаторами его создания. Рассматриваются обстоятельства основания Черниговского коллегіума, в частности, акцентируется внимание на государственной поддержке гетмана Ивана Мазепы и благоприятной обстановке в Москве в связи с назначением образованного украинца Стефана Яворского местоблюстителем патриаршого престола.

Ключевые слова: Черниговский коллегіум, черниговские архиепископы Лазарь Баранович, Иоанн Максимович, гетман Иван Мазепа, Борисоглебский кафедральный монастырь.

Olga Travkina

The foundation of Chernigov Collegium in the context of the ecclesiastical and political position and of the cultural and educational activities of the Chernigov hierarchy in the late seventeenth and early eighteenth centuries

This article describes the causes and preconditions of the foundation of Chernigov Collegium at the turn of the seventeenth and eighteenth centuries, based on the ecclesiastical and political position of the archbishops of Chernigov who initiated its creation. The author discusses the circumstances surrounding the foundation of Chernigov Collegium and, in particular, focuses on state support from Hetman Ivan Mazepa, and a favourable situation in Moscow as a result of the appointment of a well-educated Ukrainian, Stephen Yavorsky, as the Patriarchal Locum Tenens.

Key words: Chernigov Collegium, Lazarus Baranovich, John Maksymovych, Hetman Ivan Mazepa, Mother Monastery of SS Boris and Gleb.